

Sosyal medya ve direniş: Tunus, Mısır ve sıradakiler

BURCE ÇELİK

Önce Tunus'ta, sonra Mısır'da yaşanan halk ayaklanmalarının ilgi çekici yönlerinden biri iletişim teknolojilerinin, özellikle de sosyal medyanın protesto örgütlenmelerinin içindeki başat rolüydü. Facebook, Twitter, Youtube ve bloglar gibi sosyal medya adı altında değerlendirebileceğimiz iletişim teknolojileri her iki ülkede ayaklanma fikrinin paylaşılmasında ve sonrasında geniş halk desteği bulmasında oldukça etkin rol oynadı. Hatta öyle ki, özellikle Mısır'da ayaklanmanın siyasi ve sosyal bir devrime dönüşüp dönüşmeyeceği halen ve henüz belli değilken, ayaklanmanın kendisi dijital devrim olarak nitelendirildi. Google Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarlama müdürü olarak çalışan ve Batı medyasında ayaklanmanın sembollerinden biri haline gelen Vael Ghonim ayaklanmayı "Devrim 2.0" olarak duyurup, "devrimin facebookta başladığını" söylüyor; *The New Arab Journalist* kitabının yazarı Lawrence Pintak ise Ortadoğu'da dijital devrimin bir süredir devam ettiğini ve özellikle dijital aktivistlerle blogcuların reform taleplerini dijital ortamlarda uzun süredir paylaştıklarını ifade ediyordu (www.wired.com/epicenter/2011/02/epypts-revolutionary-fire/). Tahrir Meydanı'nda protestolara katılan Mısırlıların gönderdikleri Twitter mesajlarında ve blogcuların sayfalarına koydukları fotoğraflarda, Facebook'un protesto katılımcıları için de ayaklan-

ma ile özdeşleştiğini görmek mümkün oldu. Elbette Tunus'taki, Mısır'daki ya da daha önce Zimbabve'de, Filipinlerdeki geniş halk hareketlerinin tek ya da esas motivasyonu yaratanın iletişim teknolojileri olduğunu iddia etmek mümkün değil. Teknolojiler kullanıcıları, kullanıcıların arzuları, istekleri, ihtiyaçları, amaçları, eğilimleri olmaksızın hiçbir anlam ifade etmezler. Ancak, modernleşmeye, küreselleşmeye asimetrik kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiyle bağlanan ve demokratik yönetsellik biçimleriyle buluşamamış coğrafyaların halkları için iletişim teknolojilerinin özel bir önemi olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu yolda Arap ülkelerine, özel olarak da Mısır'a odaklanarak, iletişim teknolojilerinin nasıl politik işlev kazanabildiğine ve toplumsal örgütlenmelerde politik bir aktör gibi çalışabilmesinin sosyo-politik zeminine dikkat çekmeye çabalayacağım.

TEKNOLOJİK DENEYİMLERİN ÇEŞİTLİLİĞİNİ ANLAMAK

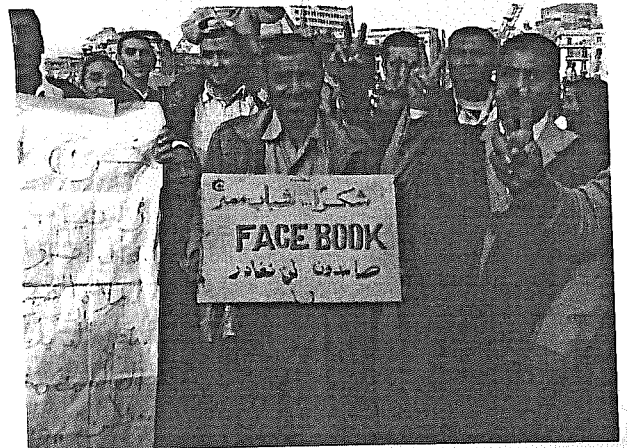
Teknoloji, teknik veya mekanizma olarak algılandığında soyut bir kavram. Teknolojiyi odağa alan kültürel çalışmalar, bu soyut kavramın somutlaştığı, deneyime dönüştüğü ya da deneyimleri dönüştürdüğü anlara bakarak, teknolojinin ne olduğunu anlamaya çalışan bir disiplin. Bu disiplinin külliyatı da bize tekniğin, aletin, edeva-

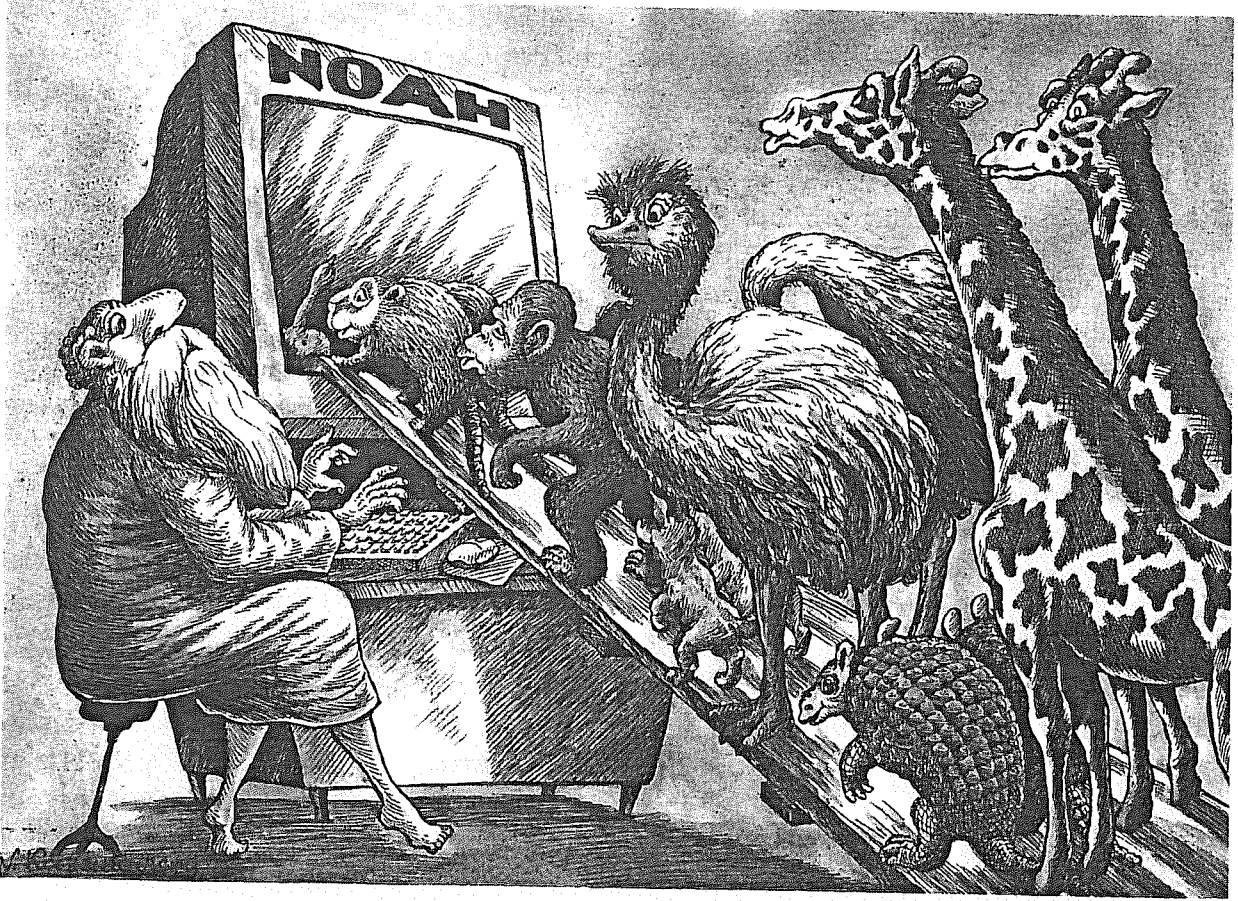
tın ya da mekanizmanın toplumsalla ilişkisi kurulmadan bir anlam ifade etmediğini ve teknolojinin, aletin, edevatın ancak toplumsal ilişkiler içinde kendine yer bulduğunda teknoloji sayılabildiğini ve ona atfedilen anlamın ve yerine getirdiği işlevin toplumsalın değişkenliğine paralel değişim ve farklılık gösterdiğini anlatır. Teknolojiler benimsedikleri ve kullanıldıkları yer ve zamanlarda, mekanik işlevleri bakımından aynı kalmalarına rağmen toplumsal koşullara, toplumsal yapıya ve kültüre bağlı olarak farklı anlamlar ve değerler kazanır, farklı toplumsal ve bireysel deneyimlerin tetikleyicisi olabilirler. Söz gelimi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mucitlerin ürettikleri ve patentini aldıkları telefon makinesi, standart çalışma prensibi, teknoloji ve mekaniği değişmemek suretiyle, modernitenin bir unsuru olarak transfer edildiği coğrafyalarda birbirinden oldukça farklı toplumsal roller kazanabilmiştir. Örneğin, Filipinler tarihinde telefon, önce toplumun sömürgeci eliyle yürütülen modernleştirme projelerinin teknolojisi olmuş, ancak sonrasında toplumsal, iktisadi, kültürel dönüşüme koşul olarak farklı toplumsal katmanların eşitlik, sınıfsal hareketlilik gibi mücadelelerine eklenmiştir. Ya da Hindistan toplumundaki dil, din ve kültür eksenindeki katmanlaşmayı oluşturan sınırları 'uzaklıkları yakın kılma' işleviyle, bir sembolik ve iktisadi sermaye olma gücüyle yumuşatabilecek, uluslaşma ülküsü etrafında birbirinden ayrı hayatlar yaşayanları birleştirebilecek bir teknoloji olarak görülürken, ABD'de bireyselleşmenin ve mesafe konulan kişisel ilişkilerin aracı olabilmıştır. Başka deyişle, telefon teknolojisi (tıpkı başka teknolojiler gibi) 19. ve 20. yüzyılda, modernleşmenin bir unsuru olarak çeşitli coğrafyalarda benimsenmiş, o coğrafyaların toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel koşullarına paralel olarak yerleşmiş, bireylerin ve kolektiflerin arzu, ihtiyaç, eğilim, amaç ve hayallerine göre kullanım alanı, anlamı ve değeri belirlenmiş bir toplumsal deneyim olmuştur. Benzer biçimde internet teknolojisi de ve bu teknolojinin oluşumuna izin verdiği sosyal medya da standart çalışma prensibi değişmemek kaydıyla kullanım ve ona atfedilen değer ve anlamlar açısından, toplumsallaştığı her yerde ve zamanda

farklılık gösterir. Esasen militer bir teknoloji olarak tasarlanan, gözetimi fiziksel olarak mümkün olmayan farklı ve çeşitli nitelikteki şeyin, kişilerin, sermayenin hareketini, yerini ve diğerleriyle olan ilişkilerini gözetlemek, kontrol etmek, izlerini sürmek için üretilen ve kullanımı teşvik edilen internet teknolojisi, oldukça akışkan yapısı itibarıyla kendisine teknokratların atfettikleri işlevleri yerine getirmeyebilir, tam tersine onların çıkarlarının tersine gelişecek deneyimlerin tetikleyicisi olabilir. Özellikle Arap ülkelerinde internet teknolojisi, otoritaryen siyasi rejimlerin alternatif kamusal alanların oluşmasına izin vermemesi, örgütlenmeye ya da muhalif seslerin dinleyici, destekleyici bulmasını engellemesi nedeniyle, muhalif politik aktörlerin başat teknolojisi olabilmıştır.

ARAP ÜLKELERİNDE İNTERNET, SANSÜR VE DİJİTALLEŞEN MUHALEFETLER

The Internet in the Arab World: Egypt and Beyond (Peter Lang, 2007 [Arap Dünyasında İnternet: Mısır ve Ötesi]) adlı kapsamlı kitabın yazarı Rasha Abdulla'nın belirttiğine göre, Arap ülkelerinin kullanıcıları ve Arapça sitelerin oranı internet küresel pazarının yüzde beşine bile ulaşmıyor. İnternet pazarının çok küçük bir kısmının Arap nüfusu tarafından üretilmiş ve tüketiliyor olması elbette öncelikle bir yönetim sorunu. Bir yandan küresel ekonomik akışın dışında kalmak istemeyen ancak küresel kültürel akışların, despotik rejimleri tehdit etmesini engellemenin yolunu bulma uğraşındaki Arap ülke yönetimleri, internetin hem dışında kalmamaya

hem de toplumsallaşmasının önünü kesmeye çalışıyorlar. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün internet ve sansür üzerine oluşturduğu 1999 tarihli rapora göre Ortadoğu'da sadece Fas, Ceza-yir ve Filistin kendi topraklarındaki internet içerik üretimi ve tüketimini sınırlandırmaya kalkışmamış görünüyor. İnternet erişimini engellemenin en kesin çözümü erişimi sağlayacak altyapıyı kurmamak ya da altyapıyı sadece bir kesimin (çoğunlukla devletin) kullanımını sağlayacak biçimde kısıtlamak. Bu sansür yöntemini kullanan ülkeler arasında Suudi Arabistan ve Suriye başı çekiyor. Tunus'ta ise internet erişimini mümkün kılan altyapı donanımı nispeten yapılandırılmış olsa da bu teknolojiyi politik nedenlerle kullanmanın önünü kesme amaçlı yasal uygulamalar mevcut. Söz gelimi tüm internet kullanıcılarının listesini elinde tutan Tunus İnternet Ajansı belli bireylerin ve grupların internet erişimlerini engelleyebiliyor. Mısır ve Ürdün gibi teknolojik altyapısının nispeten daha eşit dağıtıldığı ülkelerde ise, web sitelerine erişimi sağ-

layan kimi Proxy sunucularının sansürlenmesi ya da kullanıcıların internet üzerinde hareketinin izini sürmeyi sağlayan devlet kontrollü internet servis sağlayıcıları (ISP) yoluyla uyarı e-postaları gönderilmesi veya ISP hesabının tamamen kapatılması gibi yöntemlerle sansürleme yoluna gidiliyor. Bütün bu gelişkin sansürleme yöntemlerine rağmen Arap ülkelerindeki, Suudi Arabistan dâhil muhalif grupların interneti etkin bir biçimde kendi siyasi ajandaları için kullandıklarını tespit edebiliyoruz. Hatta yönetimlerin kullandıkları sansürleme yöntemleri çeşitlendikçe ve sertleştikçe, muhaliflerin kullandıkları teknikler ve stratejiler de çeşitleniyor ve daha yaratıcı bir hale gelebiliyor. Buna en iyi örnek Suudi Arabistan yönetiminin şeriat kanunlarını reformize etme amacıyla olan ve lideri ülkeden sürülen MIRA örgütü olabilir. İngilizce ve Arapça yayın yapan web sitelerinin dışında, özellikle kullanıcının kabulü sistemiyle etkinleşen ve kullanıcının izinin sürülmesini engelleyen internet servis sağlayıcılarının (ISP) aktive

edilmesiyle erişim sağlanan tartışma forumları yoluyla kendi alternatif kamusal alanlarını oluşturabiliyor MIRA. Arap ülkelerinde etkin olarak interneti ve sosyal medyayı politik bir mecra gibi kullanan muhalif gruplar genel olarak İslami eğilimli gruplar oluyor. Bu durum da aslında siyasi İslam'ın teknoloji ile yakından ilişkisini (sadece Arap ülkelerinde değil, Türkiye'de de İslami örgütlerin iletişim teknolojilerine hep yakın olduklarını ve bu teknolojileri olabilen en etkin yöntemlerle kullandıklarını söylemek mümkün) ortaya koyan bir gerçek. Bu grupların genel stratejileri iki web sitesi üzerinden hareket etmek: Biri İngilizce ve genellikle Avrupa merkezli diaspora tarafından kurulan web siteleri, diğeri ise Arapça ve lokal merkezli kurulan web siteleri. Özellikle Arapça web siteleri, 'zararlı' görünmeyecek siyasi umutların telaffuz edildiği, daha çok dinî açıklamaların olduğu resmî ve görünürlük sağlama amacındaki dijital yayın organları olarak karşımıza çıkıyor. İngilizce web siteleri ise temel olarak Arapça resmî sitenin İngilizce versiyonu olmakla birlikte, Arapça versiyonunun da bağlantısının olduğu tartışma forumlarını içeren siteler oluyor. Kullanıcı kimliklerinin gizlendiği tartışma forumlarında ve sosyal medya ortamlarında bu muhalif gruplar etkin bir biçimde sistem, rejim ya da hükümet karşıtı görüşlerini paylaşabiliyor ve politik bilinç oluşturmaya yönelik örgütlenmelerini sağlayabiliyorlar (tüm bunların ayrıntılı bilgisine <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/1096/1016#note42> adresinden ulaşılabilir). Dolayısıyla, bu ülkelerde web sitelerinden çok sosyal medya etkin politik mecra olarak kullanılıyor. Wired dergisinin '90'ların sonunda ilan ettiği 'web'in yerini sosyal medyanın aldığı' post-http çağı veya ortamı, Arap ülkelerinin özellikle genç, orta sınıf politik aktörleri için sosyalleşme ve eğlence amacının dışında oldukça etkin politik örgütlenme platformu olarak çalışıyor. Dahası Mısır ve Tunus örneğinde olduğu gibi hem yerel örgütlenmenin hızını ve etkinliğini artırıyor hem de halk ayaklanmasına uluslararası ilgiyi ve desteği sağlayabilecek sıradan insanın hikâyelerinden oluşan haberle-

PIERRE BRIGNAUD, Kanada Dünya Basın Özgürlüğü Komitesi 2010 Ödülü

rin paylaşılmasını olanaklı kılıyor. Tıpkı Irak işgalinde en güvenilir haber alma kaynaklarından biri haline dönüşmüş olan genç blogcuların blog siteleri gibi (bu noktada Baghdad-is-burning blogunu hatırlamadan geçmeyelim), Mısırlı blogcuların İngilizce blogları Tahrir Meydanı 'yabancı' izleyiciler için an be an takip edilebilir kılıyor (<http://ebfhr.blogspot.com> adresinden Mısırlı dijital aktivistlerin oluşturdukları bloga bakılabilir) ve bir nebze de olsa duygudaşlığı mümkün kılabilir.

MISIR VE DİJİTAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

Mısır gibi ekonomik ve siyasi küresel merkezle işbirliği yapan, modernleşmeyi ve kalkınmayı başat olarak teknolojik gelişme olarak yorumlayan ülke yönetimleri, İnternet altyapısını sağlama ve (kontrol edebileceğini düşündüğü oranda) İnternet kullanımını kolaylaştırma gibi politikalar (ilk ve orta öğretim seviyesinde teknoloji destekli eğitim projeleri dâhil olmak üzere) üretip uyguluyor. 1993 yılında İnternet dünyasına giren Mısır, özellikle 90'ların sonundan başlayarak İletişim teknolojileri üretici firmalarıyla yaptığı anlaşmalarla pek çok küresel firmanın Ortadoğu tem-

silciliklerini kendi topraklarında konuşlandırmayı başardı. Küresel kapitalizmin hızlı akışını kendi ülkesinde de devam ettirme amacındaki Mübarek yönetimi, Proxy sunucularını sansürlemek ya da ISP denetim sistemini etkinleştirmek yoluyla internetin muhalif bir mecra olarak kullanılmasını engellemeye çalışsa da Mısırlı politik aktörlerin sadece işini zorlaştırmış oldu. 2011 yılı itibarıyla, Arap dünyasında en çok Facebook kullanıcısı (3 milyon 800 bin kişi ile dünya 23.'cüsü) olan, en çok blogcusu olan ve en çok Arapça web sitesi üreten ülke Mısır (http://www.time.com/time/video/player/0,32068,110137735001_2002336,00.html). Pintak'ın belirttiği gibi ayaklanmanın öncesinde Mısırlı özellikle genç orta sınıf ve politik islam yönelimli internet kullanıcıları, bu teknolojiyi yönetimin sansür mekanizmasının etrafından dolanabilmenin etkin yöntem ve stratejilerini üreterek muhalif seslerini duyurmak ve kendilerine destek bulmak için kullanageldiler. Örneğin 2008 yılında 6 Nisan hareketi yine Facebook'ta gençler tarafından örgütlenmiş, bunun ardından Mısır İçişleri Bakanlığı çeşitli tedbirler almayı denemiş (internet kullanımına ilişkin kotalar vb gibi) ancak bu tedbirler de yine Facebook üzerinden protesto edilmiş, kimileri sokağa yansıyan gösteriler olabildi.

Bütün bu gelişmeler ve daha da önemlisi sosyal medya dışında politik aktörlerin seslerini duyurmasına izin vermeyen rejim, internetin ve sanal medyanın, izleyebildiğimiz blogcular tarafından özgürlüğün, değişimin, değişime ilişkin umudun aracı gibi görülebilmesine neden olabildi. Başka deyişle, sosyal ve sanal medya Mısırlı muhalif politik aktörler için ellerindeki en etkin kamuoyu yaratabilecek güç haline geldi. Mübarek'in kendi rejiminin ekonomik temellerini güçlendirmek ülküsünü ve teknokratik modernist yönetsellik biçimini benimsemesi neticesinde sivil kullanıma açtığı internet teknolojisi, (az sayıda da olsalar) kullanıcılarının arzu, istek, amaç ve hayalleriyle etkileşime geçtiği anda, Mübarek yönetimini devirmek için etkinleştirilebildi.

SONUÇ

Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen, İran ya da sırada hangi despotik ülke varsa, bütün bu coğrafyalarda, oluşan veya oluşacak halk ayaklanmalarının ya da direnişinin hızlı, etkin ve masrafsız biçimde örgütlenmesinde internet teknolojisinin başat rol oynamasının temel nedeni, bu teknolojinin standart çalışma mekanizmasının hali hazırda direnişçi, devrimci veya muhalif bir yapıya sahip olması değil. Yerine, internet teknolojisi temel olarak akışkan yani kullanıcılarının arzu, istek ve ihtiyaçlarına göre performans çeşitliliği gösterebildiği için ve muhalif ve yaratıcı kullanıcılar bu teknolojinin potansiyel performanslarını ortaya çıkarabilecek etkileşimi sağlayabildikleri için muhalif bir politik mecra işlevi kazanıyor ve umudun yayılmasına, transfer edilebilmesine olanak veriyor. Teknoloji, bilim ve toplum ilişkilerini incelemek üzere, teknolojinin toplumsal deneyimin dışında değerlendirmemek gerektiği iddiasıyla en etkin kuramsal yaklaşımı öneren teorisyenlerden biri Bruno Latour, teknolojilerin işlevlerini ve anlamlarını toplumsal hayat içindeki aldıkları rollerle belirlediğini, teknolojilerin tıpkı insanlar gibi toplumsal deneyimi oluşturma konusunda fail oldukları anlar ve ilişkiler olduğunu söylemişti. Latour, toplum kavramını insanların oluşturduğu ya da insanların birbirleriyle ilişkisinin oluşturduğu bir yapı olarak değil, insan failer ve insan olmayan failer arasında akan ilişkinin oluşturduğu, sabitlenmeyen ve sürekli değişim potansiyeli barındıran bir ağ olarak tanımlamıştı. Bu yazıda odağa aldığım Mısır yakın tarihi ve son halk ayaklanması, toplumsalın insanın failiğiyle etkin biçimde işlevselleştirilen teknolojinin failliğinin karşılıklı dinamik ilişkisinin ne tür potansiyel deneyimler üretebildiğini göstermesi bakımından oldukça etkileyici ve umut vaat eden bir vaka. Bu bakımdan Türkiye gibi ülkeler Mısır'a örnek değil, sanırım Mısır Türkiye gibi muhalif seslerin kendine örgütlenme alanı bulamadığı pek çok ülke için ilham kaynağı olabilecek.